

Черевко Кирило Олександрович

Харківський національний університет внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Авдєєв Олександр Олександрович

Харківській національний університет внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший викладач.

ЩОДО ПИТАННЯ ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

У статті досліджена проблема особи потерпілого від незаконного проведення абортів. Розглянуті характеристики потерпілого, їх класифікація. Розглядається питання, чи є згода особи потерпілого на проведення абортів обов'язковою ознакою. Розглянуті соціально – демографічні ознаки потерпілої особи від незаконного проведення абортів.

Ключові слова: *особа потерпіла, аборт, класифікація потерпілого, згода потерпілого на злочин.*

В статті досліджена проблема личности потерпевшего от незаконного проведения аборта. Рассмотрены характеристики потерпевшего, их классификация. Рассматривается вопрос, согласие лица потерпевшего на проведение аборта обязательным признаком. Рассмотрены социально - демографические признаки потерпевшего от незаконного проведения аборта.

Ключевые слова: *лицо потерпевшей аборт, классификация потерпевшего, согласие потерпевшего на преступление.*

The article investigates the problem of the victim's person from illegal abortion. Features of the victim are considered, their classification. The question is whether the consent of the victim to abortion is obligatory. Socio - demographic features of the victim from illegal abortion are considered.

Key words: *person suffered, abortion, classification of the victim, consent of the victim to a crime.*

Потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [1, с. 7].

Вивчення потерпілого від незаконного проведення абортів дає змогу вирішити питання про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, розмежування злочинів від суміжних складів злочинів проти життя та здоров'я особи. Крім того, важливе значення має встановлення причин віктимізації потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України, а також з'ясування згоди потерпілої особи від незаконного переривання вагітності для призначення покарання.

Вважаємо, що характеристика потерпілого від незаконного проведення абортів повинна ґрунтуватися на підставі комплексного кримінально-правового та кримінологічного аналізу. У галузі кримінального права та кримінології окремі аспекти щодо вивчення потерпілого від незаконного проведення абортів розглянуто у роботах таких вчених, як: С. В. Анощенкова, Ю. В. Баулін, О. М. Джужа, П. А. Дубовец, А. А. Жижиленко, М. І. Загородніков, А. Н. Красиков, В. В. Панкратов, Л. А. Лозанович, Є. М. Моїсєєв, М. В. Радченко, М. В. Сенаторов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. Д. Шаргородський та ін.

Враховуючи роль потерпілого у кримінальному праві, слід поставити питання про класифікацію потерпілих, розподіл їх на певні види. Теоретична мета класифікації полягає у поглибленні знань про її об'єкт, що, в свою чергу, вимагає всебічного підходу до вивчення потерпілого від злочину. Практична доцільність класифікації полягає в правильності застосування норм чинного кримінального закону, виробленню напрямків удосконалення його у подальшому, маючи на увазі права потерпілого [3, с. 191].

У теорії кримінального права існує декілька класифікацій потерпілих від злочинів. Залежно від істотних ознак потерпілого від злочину виділяють три

групи: за соціальною ознакою; за ознакою заподіяної потерпілому шкоди; за ознакою вчиненого щодо нього злочину [1, с. 8].

1. За соціальною ознакою потерпілі від злочинів поділяються на такі види: фізичні та юридичні особи, держава, інші соціальні утворення, а також суспільство в цілому [1, с. 8]. За соціальною ознакою потерпілою особою від незаконного проведення абортів є лише фізична особа. Ані юридична особа, ані держава, ані інші соціальні утворення не можуть бути потерпілими від цього злочину.

2. За ознаками заподіяної шкоди потерпілому шкоди та вчиненого щодо нього злочину потерпілі від злочинів поділяються на такі види: а) залежно від виду заподіяної шкоди: потерпілі, яким заподіяна фізична шкода; потерпілі, яким заподіяна психічна шкода; потерпілі, яким заподіяна економічна шкода, потерпілі, яким заподіяна організаційна шкода; б) залежно від ступеня заподіяння шкоди: потерпілі, яким заподіяна реальна шкода, потерпілі, щодо яких створена загроза заподіяння реальної шкоди; в) залежно від родового об'єкта злочинів: потерпілі від злочинів проти основ національної безпеки України, потерпілі від злочинів проти життя та здоров'я особи, потерпілі від злочинів проти волі, честі та гідності людини, тощо; г) залежно від тяжкості вчиненого злочину: потерпілі від злочинів невеликої тяжкості, потерпілі від злочинів середньої тяжкості, потерпілі від тяжких злочинів, потерпілі від особливо тяжких злочинів [1, с. 8-9]. Отже, за ознаками заподіяної шкоди потерпілому шкоди потерпілими від незаконного проведення абортів є:

1) в залежності від виду заподіяної шкоди: особи, яким заподіяна фізична шкода, тобто, шкода здоров'ю (захворювання матки, захворювання, які локалізовані у малому тазі, тощо), в окремих випадках життю (наприклад сепсис, тобто загальне зараження крові, яке призводить частіше за всього до смерті), психічна шкода. Але ми пропонуємо виділяти ще й психологічну шкоду та економічну шкоду. До першої відноситься постабортний синдром, під яким розуміється стресовий розлад, викликаний емоційними реакціями на отриману внаслідок абортів фізичну, психічну й емоційну травму. У жінок можуть

розвиватися депресія, озлоблення, почуття вини, страху, власної неповноцінності, сексуальні дисфункції, пристрасті до алкоголю, наркотикам тощо. Економічна шкода виникає внаслідок затрат на лікування хвороб;

2) в залежності від ступеня заподіяння шкоди: особи, щодо яких або створена реальна загроза заподіяння шкоди здоров'ю або життю, або яким заподіяна шкода здоров'ю або смерть;

3) в залежності від родового об'єкта злочинів: особи від злочинів проти життя та здоров'я людини;

4) в залежності від тяжкості вчиненого злочину: потерпілі від злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Для правомірної кваліфікації ряду злочинів має значення встановлення будь-яких ознак потерпілих: представник влади, жінка в стані вагітності, організація, яка користується міжнародним захистом тощо. У відповідності із зазначеною підставою, усіх потерпілих слід розділяти на потерпілих із загальними ознаками і потерпілих із спеціальними ознаками [3, с. 193]. Аналіз ст. 134 КК України дає підстави дійти висновку, що потерпілим від цього злочину може бути лише особа, яка наділена спеціальними ознаками, а саме потерпілим може бути лише жінка, яка знаходиться у стані вагітності. Тобто, у даному випадку спеціальною ознакою є стан вагітності.

Невід'ємною ознакою складу злочину, що розглядається, є згода потерпілої на проведення абортів. Проведення абортів – це протиправне штучне переривання вагітності за наявності її згоди на проведення операції. Відповідальність за ст. 134 КК України настає і у тому разі, коли жінка погоджується на переривання вагітності під впливом погроз з боку інших осіб.

Чимало вчених підіймають питання про «вагову категорію» власного волевиявлення. На скільки вільно суб'єкт може розпоряджатися правами й благами, які йому належать [5, с.136] Хто може встановлювати межі самостійного розпорядження цими благами, ця проблема встала перед правознавцями не тільки у світі рішення меж власного волевиявлення при незаконному проведенні абортів,

але, в першу чергу, при вирішенні важливих питань про допустимість смертної кари або еутаназії [6, с. 88-89].

Питання щодо створення загальних положень про згоду потерпілого протягом століть у науці кримінального права є дискусійним. Згода потерпілого – дозвіл на заподіяння шкоди інтересам, які охороняються кримінальним законом, що належать ініціатору згоди, адресатом згоди, добровільно виражений дієздатною особою в установленій формі до початку вчинення таких дій й які тягнуть кримінально-правові наслідки [7, с. 583].

Однією із невирішених правових проблем була й залишається проблема відмежування власних інтересів, власного волевиявлення від публічних цілей та інтересів. Великий інтерес представляє питання про можливість «відчуження» громадянином особистих немайнових благ, що йому належать. Цій проблемі приділялося багато уваги в кримінально-правовій літературі. Перш за все, автори торкалися питання про право розпоряджатися такими благами, як життя та здоров'я [8, с. 30].

У науці кримінального права існує думка, згідно з якою пропонується створити загальне правило щодо кримінально – правового значення згоди потерпілого: згода власника блага, права чи інтересу на посягання виключає злочинність останнього. Причому правники зазначають, що, надаючи таке вагоме значення згоді, передбачається, що вона буде мати низку обмежень.

Аналіз змісту ст. 134 КК України однозначно призводить до висновку, що згода потерпілої від цього злочину надається іншим особам. Найбільші суперечки у теорії кримінального права викликає питання щодо правових наслідків згоди людини на заподіяння шкоди власному здоров'ю діями інших осіб. Так, у свій час І. Я. Фойницький зазначав, що ушкодження, які заподіяні із згоди потерпілого, не є злочинними, бо відмова від блага тілесної недоторканості можлива [7, с. 631-632].

Питання згоди потерпілого на заподіяння йому смерті в доктрині кримінального права є актуальною й досить широко висвітлена, але найбільші суперечки викликає питання щодо значення згоди потерпілого для кримінальної

відповідальності у разі заподіяння тілесних ушкоджень. Так, критерій відмежування злочинного й незлочинного посягання на тілесну цілісність М. С. Таганцев визначав виходячи із виокремлення моральної й фізичної спрямованості діяння. При посяганні на тілесну недоторканість з метою заподіяння моральних страждань згода знищує злочинність діяння. Якщо мета інша – заподіяння фізичних страждань – діяння слід визнавати злочинним [7, с. 184].

М. Д. Шаргородський, посилаючись на зарубіжну літературу, зазначав, що в усіх випадках нанесення тілесних ушкоджень за згодою потерпілого кримінальна відповідальність виключається або, в іншому випадку, покарання повинно бути знижене, має велику кількість прибічників. Причому сам правник з цього приводу підтримував позицію, згідно з якою згода потерпілого може виключати кримінальну відповідальність за нанесення шкоди здоров'ю, якщо тілесне ушкодження заподіюється за соціально корисними мотивами, як наприклад, досліді з новими ліками, операції нового типу тощо [8, с. 364-366].

Таким чином, можна зробити висновок, що в теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо вирішення питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи при умові її згоди. З нашої точки зору, згода потерпілого на посягання його блага чи інтересу повинна виключати кримінальну відповідальність, але така згода повинна бути передбачена законом про кримінальну відповідальність й обов'язково мати низку обмежень, зазначених у цьому законі. Однак, як досить слушно зазначає Л. А. Лозанович, надати згоду на спричинення шкоди своєму здоров'ю й надати згоду на поставлення в небезпеку свого здоров'я шляхом прийняття рішення про незаконне штучне проведення вагітності – це не тотожні поняття [4, с. 92].

Також, Л. А. Лозанович вважає можливість декриміналізації незаконного проведення абортів за критерієм згоди потерпілої неприпустимою, особливо в сучасних умовах значної лояльності законодавства щодо питання реалізації репродуктивних прав [4, с. 93].

Ми повністю розділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що неможна виключати кримінальну відповідальність у разі згоди потерпілого при незаконному проведенні абортів. Це пояснюємо декількома аспектами.

По-перше, слід зазначити, що винний посягає на здоров'я жінки, яка знаходиться у стані вагітності. Вагітність (*graviditas*) – фізіологічний процес розвитку у жіночому організмі заплідненої яйцеклітини, у результаті якого формується плід, здатний до самостійного існування у подальшому, поза утробою матері. Під впливом нових умов, пов'язаних з розвитком плоду, в організмі вагітної жінки виникають складні адаптаційно – захисні зміни. Вони сприяють підтриманню гомеостазу і нормальній діяльності органів і систем, правильному розвитку плоду, забезпечують підготовку організму жінки до пологів й годівлі дитини. Звідси випливає, що переривання вагітності порушує ці життєві процеси. Крім того, аборт є біологічною й механічною травмою для організму жінки.

По-друге, вчиняючи злочин, передбачений ст. 134 КК України, винний посягає не лише на здоров'я особи, але й на її життя. Наприклад, за даними ВООЗ, близько 13% смертей, пов'язаних з вагітністю, стали результатом післяабортних ускладнень. Відповідно до статистичних звітів, в абсолютних цифрах це становить приблизно 67 тис. смертей на рік. Окрім цього, ускладнений аборт (мова йде не тільки про кримінальні) асоціюється з досить високим рівнем захворюваності. Після переривання вагітності в організмі жінки розвивається так званий «гіпоталамічний стрес». Організм не встигає адекватним чином відреагувати на переривання вагітності, набуває розвитку конфлікт між станом організму, перебудованого на розвиток вагітності за відсутністю плодового яйця. Наслідком гіпоталамічного стресу, як правило, бувають порушення менструального циклу, а також нейроендокринний синдром [11, с.25]. У деяких жінок, які перенесли незаконний аборт, у подальшому простежується запалення придатків матки, позаматочна вагітність, у деяких – безплідність. Із серйозних ускладнень кримінального абортів, які ставляють у небезпеку життя жінки можна виділити перитоніт – запалення очеревини, яке може привести до смертельного результату, особливо у людей зі слабким здоров'ям, а також сепсис – загальне зараження

крові, яке часто призводить до смерті. Таким чином, винний за згодою вагітної жінки шляхом переривання вагітності посягає не тільки на здоров'я останньої, але й на її життя.

По-третє, вважаємо звернути увагу на той факт, що згода жінки має місце на проведення абортів, тобто на витяг небажаного плоду, а не на заподіяння їй смерті, як-то, наприклад, при еутаназії.

Можна зробити висновок, що згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина, що виключає злочинність діяння. Однак, звертаємо увагу, що ця згода впливає на вирішення щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності. Так, переривання вагітності без згоди потерпілої внаслідок застосування до неї фізичного насильства (скажімо, в результаті нанесення їй удару чи побоїв) залежно від форми вини та інших обставин справи може бути кваліфіковане за статтями 121, 128 або ст.140 КК України [12, с. 315].

Крім того, необхідно звернути увагу на характер та умови згоди, про яку йдеться мова. Вважаємо, що до основних умов незаконного переривання вагітності за згодою потерпілої можна віднести: а) дійсність згоди, тобто згода повинна виходити від осудної та дієздатної людини; б) згода повинна бути усвідомленою та вольовою; в) згода повинна бути добровільною.

Вважаємо за доцільне розглянути структуру особи потерпілого, звернути увагу на кримінологічну характеристику останнього. Структура потерпілого включає три основні компоненти: а) соціально-демографічні якості; б) соціальні ролі особи, включаючи сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як громадянина чи члена трудового колективу, сім'янина; в) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона використовує [1, с. 13].

Вивчення властивостей та особливостей особи потерпілого від незаконного проведення абортів сприяє більш чіткій та об'єктивній оцінці змісту характеру дій як винного, так і самого потерпілого. Кримінологічна характеристика особи потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України також впливає на

індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання винної особи, встановлює причинний зв'язок між явищами, які детермінують злочинну поведінку винного, здійснює комплекс заходів щодо запобігання незаконного проведення абортів.

Аналіз матеріалів кримінальних справ, а також матеріалів дослідчої перевірки по злочинам, передбачених ст. 134 КК України, показав, що майже всі ці злочини вчиняються з прямої ініціативи самих потерпілих і лише в певних випадках – за ініціативою близьких осіб потерпілих.

За соціально – демографічними ознаками, склад потерпілих становлять лише жінки, які знаходилися у стані вагітності.

Залежності від віку, потерпілі розподіляються таким чином: до 18 років – 29,4%; 19-30 років – 53,7%; понад 31 рік – 16,9%. Загальний середній вік потерпілих осіб від незаконного проведення абортів становить 22 роки. Вважаємо, що перша група є найбільш криміногенною уразливою. Це обумовлюється деякими факторами: 1) загальна акселерація дівчат; 2) процес лібералізації суспільної думки щодо раннього початку статевого життя; 3) експансія засобів масової інформації на свідомість молоді.

Рівень освіти потерпілих від злочину, передбаченого статтею 134 КК України, зазвичай середній. Так, незакінчену середню світу мали 18,9 %; середню – 32,3%; неповну вищу – 37,7 %; вищу – 11,1 %.

На момент вчинення злочину 44,1 % потерпілих не працювало й не навчалось; навчалось – 23,7 %; працювало – 32,2 %. Той факт, що 44,1% жінок не працювало й не навчало свідчить про те, що потерпілі розраховували на утримання з боку батьків або інших близьких родичів, а також намагалися налагодити особисте життя за рахунок інших осіб.

Згідно з даними, отриманими під час дослідження, серед потерпілих 37,8% замужніх жінок, з них 14,9% вже мали малолітніх дітей, 62,2% - були незамужніми або були розлучені і з них 2,8% вже мали на утриманні неповнолітніх дітей.

Більшість жінок 62,3% характеризувалися у побуті у цілому позитивно, відповідно 37,7% - негативно: вживали алкоголь - 21,7%; мали випадкові статеві зв'язки - 34,8%, у зв'язку з чим знаходилися у стані вагітності; не бажали працювати або навчатися - 37,7%; нерідко покидали місце проживання – 15,3%. Як нами встановлено з матеріалів дослідчої перевірки у 24,6% випадках були зафіксовані факти подружньої зради з боку потерпілого. Слід зазначити, що 3,9% жінок займалися проституцією за гроші. Звичайно, для будь-якої особи, яка веде аморальний спосіб життя, займаючись проституцією за гроші, дитина не є бажаною. Звідси випливає необхідність приховувати обставини, що відбулися. Зазначені фактори у певній мірі є мотивами проведення незаконного мотиву. Однак не тільки негативні фактори впливають на прагнення жінкою незаконно провести аборт. Існують об'єктивно складні обставини, що змушують жінок піти на ризик. Серед цих обставин можна виділити житлові умови, відсутність нагляду з боку батьків за потерпілою особою, погана матеріальна забезпеченість, образи та зради з боку чоловіка тощо.

Крім того, як досить слушно зазначає зарубіжний дослідник Е Шур, серед обставин, що обумовили звернутися потерпілу до особи, яка займається незаконним проведенням абортів, переважає боязнь огласки факту вагітності. Потерпіла боїться, що про її вагітність стане відомо чоловіку, батькам, знайомим, товаришам по службі. Частіш за всього цей мотив має місце при випадкових або позашлюбних зв'язках, а також при подружніх зрадах [13, с. 178].

Для 17,3% потерпілих причиною проведення незаконного абортів є пізні звернення до лікаря, а також неможливість негайно дістатися лікарні. Звернення до особи, яка незаконно здійснює аборт, пояснюється також острахом болу при проведенні операції в лікарняних умовах. Цей острах викликаний у 11,7% потерпілих, причому як внаслідок власного досвіду, так і внаслідок досвіду знайомих, близьких.

Беручи до уваги вище викладене, можемо зробити висновок, що основними причинами процесу віктимізації потерпілого від незаконного проведення абортів є:

1. Неграмотність (неосвіченість) жінок як в сексуальному (підлітки, що недавно пізнали „доросле життя”), так і в медичному відношенні.

2. Ведення аморального образу життя. Наприклад, проституція, випадкові статеві зв'язки тощо.

3. Вимушеність здійснити незаконний аборт з причин, що не залежать від них. Наприклад, внаслідок незапланованої вагітності, яка виникла в результаті неефективності контрацепції.

4. Потреба приховувати факт вагітності та його наслідки. Наприклад, внаслідок подружньої зради з метою зберегання сім'ї.

5. Вимушеність здійснити незаконний аборт у зв'язку із „безвихідною” ситуацією. Наприклад, відсутність соціальних умов для виховання дитини, небажання ризикувати втратою роботи або заробітку тощо.

6. Свідоме використання абортів, як засіб для «запобігання від вагітності».

Одним із головних питань щодо вивчення потерпілого від незаконного проведення абортів є те, що майже в усіх випадках останній є ініціатором незаконного штучного переривання вагітності. При цьому існує декілька варіантів впливу потерпілої жінки на винного. У деяких випадках від потерпілої або особи, яка діє в її інтересах, не потребується особливих зусиль, щоб умовити злочинця здійснити аборт. Це характерно для тих ситуацій, коли злочинець вже проводив аборти іншим особам, отримував гроші, сам зацікавлений у цьому злочині. В інших випадках злочин вчиняється тільки завдяки виключній наполегливості потерпілої. Частіше у подібних випадках винний діє з корисливих мотивів, із жалості або інших добрих почуттів до жінки, яка попала у біду. Безпосередній вплив на злочинця характеризує поведінку вже не стільки потерпілої, скільки тієї особи, яка діє в її інтересах.

За морально-психологічними якостями більшість потерпілих (63,8%) характеризуються некритичністю, погано розуміють можливість тяжких

наслідків. Психологічно неврівноважені, аморальні в поведінці, в деяких випадках тяжко сприймають матеріальні, побутові, житлові труднощі. У медичному відношенні безграмотні. У пошуках здійснити кримінальний аборт - ініціативні й наполегливі. Рівень правосвідомості середній, близько до низького. З дослідження встановлено, що всі жінки мали мотив – небажання мати дитину.

Таким чином, викладене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Характеристика потерпілого від незаконного проведення абортів повинна ґрунтуватися на підставі комплексного кримінально-правового та кримінологічного аналізу з метою вирішення питань про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, розмежування злочинів від суміжних складів злочинів проти життя та здоров'я особи, встановлення причин віктимізації потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України, а також з'ясування згоди потерпілої особи від незаконного переривання вагітності для призначення покарання.

2. Кримінально-правовий аспект потерпілого від незаконного проведення абортів містить: а) проблеми визначення фігури потерпілого у цілому; б) класифікацію на види потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України; в) питання щодо згоди потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності. Встановлено: а) за ознаками заподіяної шкоди потерпілому спричинюється фізична, психічна, психологічна та економічна шкода; б) згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина, що виключає злочинність діяння; в) ця згода суттєво впливає на вирішення щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності; г) кримінальна відповідальність осіб, що незаконно проводять аборт у разі згоди на це потерпілого, не може виключатися.

3. Кримінологічний аспект потерпілого від незаконного проведення абортів дозволяє виокремити віктимізацію особи, з'ясувати причини вчинення злочину, передбаченого ст. 134 КК України, та методи його запобігання.

Основними причинами процесу віктимізації потерпілого від незаконного проведення абортів є: а) неграмотність (неосвіченість) як в сексуальному так і в медичному відношенні потерпілої; б) ведення аморального образу життя; в) вимушеність приховувати факт вагітності та його наслідки; г) інші.

4. Можна зробити висновок, що в теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо вирішення питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи при умові її згоди. З нашої точки зору, згода потерпілого на посягання його блага чи інтересу повинна виключати кримінальну відповідальність, але така згода повинна бути передбачена законом про кримінальну відповідальність й обов'язково мати низку обмежень, зазначених у цьому законі.

5. Ми повністю розділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що неможна виключати кримінальну відповідальність у разі згоди потерпілого при незаконному проведенні абортів.

6. Аналіз матеріалів кримінальних справ, а також матеріалів дослідчої перевірки по злочинам, передбачених ст. 134 КК України, показав, що майже всі ці злочини вчиняються з прямої ініціативи самих потерпілих і лише в певних випадках – за ініціативою близьких осіб потерпілих.

Список використаних джерел

1. Сенаторов М.В. / Потерпілий від злочину в кримінальному праві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України. Х., 2005. 20 с.
2. Анощенкова С.В. / Уголовно-правовое учение о потерпевшем. М.: Волтерс Клувер, 2006. 191 с.
3. Права человека: Учебник / Под ред. Е.А. Лукашева. М., 1999. 136 с.
4. Лозанович Л.А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ставропольський гос. уни-т. Ставрополь., 2004. 189 с.
5. Энциклопедия уголовного права. Т.7. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. СПб.: Изд. проф. Малинина, 2007. 720с.
6. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х. 2015. – 1184 с.
7. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Лекции.: Ч. Общ.: В. 2-х т. Т. 1.: Наука, 1994. 765 с.

8. Шаргородский М.Д. / Преступления против жизни и здоровья. М., 1969. 512 с.
9. Дубовец П.А. / Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М.: Юрид. изд-во, 1964. 159 с.
10. Красиков А.Н. / Уголовно-правовое значение согласия «потерпевшего» при аллотрансплантации // Тр. высш. шк. МВД СССР. М., 1971. Вып. 32. С. 141-148.
11. Надання жінкам медичних послуг, пов'язаних з абортom: клініко-організаційне керівництво. К., 2006. 76 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Каннон, 2001. 1104 с.
13. Джужа О.М., Моїсеєв Є.М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти): Навч. посібник. К., 1994. 304 с.
14. Шур Э.М. / Наше преступное общество. М., 1977. 178 с.